HOTĂRÂREA CURȚII (Camera întâi)

17 februarie 2011 *

În cauza C-52/09,

având ca obiect o cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare formulată în temeiul articolului 234 CE de Stockholms tingsrätt (Suedia), prin decizia din 30 ianuarie 2009, primită de Curte la 6 februarie 2009, în procedura

Konkurrensverket

împotriva

TeliaSonera Sverige AB,

cu participarea:

Tele2 Sverige AB,

* Limba de procedură: suedeza.

CURTEA (Camera întâi),

compusă din domnul A. Tizzano (raportor), președinte de cameră, domnii A. Borg Barthet, M. Ilešič, M. Safjan și doamna M. Berger, judecători,

avocat general: domnul J. Mazák,
grefier: doamna C. Strömholm, administrator,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 18 martie 2010,

luând în considerare observațiile prezentate:

— pentru Konkurrensverket, de doamnele C. Zackari și C. Landström, precum și de domnul S. Martinsson, în calitate de agenți, asistați de U. Öberg, advokat;

— pentru TeliaSonera Sverige AB, de E. Söderlind și C. Mailund, advokater;

— pentru Tele2 Sverige AB, de C. Wetter și P. Forsberg, advokater;

— pentru guvernul polonez, de domnul M. Dowgielewicz, în calitate de agent;

— pentru guvernul finlandez, de doamna A. Guimaraes-Purokoski, în calitate de agent;

— pentru Comisia Europeană, de domnii L. Parpala și E. Gippini Fournier, precum și de doamna K. Mojzesowicz, în calitate de agenți,

după ascultarea concluziilor avocatului general în ședința din 2 septembrie 2010,

pronunță prezenta

Hotărâre

1 Cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare privește interpretarea articolului 102 TFUE în raport cu criteriile în funcție de care o practică tarifară de micșorare a marjei trebuie considerată abuz de poziție dominantă.

2 Această cerere a fost formulată în cadrul unui litigiu între Konkurrensverket (autoritatea suedeză în domeniul concurenței), pe de o parte, și TeliaSonera Sverige AB (denumită în continuare „TeliaSonera"), pe de altă parte, cu privire la o cerere a acestei autorități prin care se solicită obligarea societății menționate la plata unei amenzi administrative pentru încălcarea legislației naționale în domeniul concurenței, precum și a articolului 82 CE.

Acțiunea principală și întrebările preliminare

3 La sfârșitul anilor ’90 și la începutul anilor 2000, un număr din ce în ce mai mare de utilizatori finali suedezi de servicii internet au trecut de la sistemul de conexiune prin linii telefonice comutate, cu viteză mică de transmitere, la diverse tipuri de conexiuni în bandă largă, care permiteau viteze de transmitere semnificativ mai mari. Tipurile cele mai răspândite de conexiune în bandă largă erau la vremea respectivă cele realizate prin intermediul unei linii de abonat digitale asimetrice (denumită în continuare„ADSL”) [„asymetric (bit rate) digital subscriber line”]. Aceste conexiuni utilizau o rețea de telefonie fixă, o rețea de televiziune prin cablu sau o rețea locală („local area network”).

4 TeliaSonera, fostă Telia AB, este operatorul tradițional suedez de telefonie fixă, care beneficiase anterior de drepturi exclusive. Aceasta deține de mult timp o rețea de acces locală constituită din cabluri metalice care conectează aproape toate locuințele din Suedia. În special, aceasta este proprietara buclei locale, cu alte cuvinte a acelei părți a rețelei de telefonie, constituită din perechi de fire din cupru, care conectează centrala locală a operatorului de telefonie cu priza telefonică a abonatului.

5 TeliaSonera oferea altor operatori accesul la bucla locală în două moduri. Pe de o parte, aceasta oferea în mod neîngrădit respectivul acces, în conformitate cu obligațiile care îi reveneau în temeiul Regulamentului (CE) nr. 2887/2000 al Parlamentului European și al Consiliului din 18 decembrie 2000 privind accesul neîngrădit la bucla locală (JO L 336, p. 4, Ediție specială, 13/vol. 30, p. 133).

6 Pe de altă parte, TeliaSonera oferea operatorilor, fără a avea în acest sens nicio obligație legală, un produs ADSL destinat revânzării. Acest produs permitea respectivilor operatori să își furnizeze serviciile de conexiune în bandă largă către clienții finali.

7 În același timp, TeliaSonera propunea în mod direct clienților finali servicii de conexiune în bandă largă.

8 Potrivit Konkurrensverket, în perioada cuprinsă între luna aprilie 2000 și luna ianuarie 2003, TeliaSonera a abuzat de poziția sa dominantă prin faptul că ar fi aplicat o politică tarifară în urma căreia diferența dintre prețurile de vânzare ale produselor ADSL destinate revânzării și prețurile de vânzare ale serviciilor propuse clienților finali era insuficientă pentru a acoperi costurile pe care TeliaSonera trebuia să le suporte ea însăși pentru distribuția acestor servicii către respectivii clienți finali.

9 Pe acest temei, Konkurrensverket a formulat o cerere la Stockholms tingsrätt prin care solicita obligarea societății TeliaSonera la plata unei amenzi administrative pentru încălcarea legislației naționale în domeniul concurenței, în perioada cuprinsă între aprilie 2000 și ianuarie 2003, precum și a articolului 82 CE, în cursul perioadei cuprinse între 1 ianuarie 2001 și luna ianuarie 2003.

10 Din decizia de trimitere rezultă că, deși părțile din acțiunea principală nu sunt de acord cu privire la o serie de elemente de fapt, precum eventualele efecte ale practicii în cauză asupra schimburilor comerciale dintre statele membre, definiția pieței relevante pe care TeliaSonera ar deține o poziție dominantă sau chiar existența unei asemenea poziții, instanța de trimitere este totuși obligată ca, ținând seama de normele de procedură interne, să formuleze cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare încă din acest stadiu. Or, în cadrul unor cereri precum cea în cauză în acțiunea principală, aceste norme prevăd că tingsrätt procedează la aprecierea probelor, precum și a problemelor de drept în același timp, la momentul deliberării.

11 În orice caz, instanța de trimitere precizează că, și în ipoteza în care, după aprecierea elementelor de probă, ar trebui să concluzioneze că practica în discuție nu poate afecta schimburile comerciale dintre statele membre, ar continua să fie necesară interpretarea de către Curte a articolului 102 TFUE, având în vedere faptul că legislația

suedeză în materie de concurență este inspirată din dreptul Uniunii, iar interpretarea sa ține seama de acest drept.

12 În consecință, Stockholms tingsrätt a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) În ce condiții are loc o încălcare a articolului [102 TFUE] ca urmare a diferenței dintre prețul la care o întreprindere integrată vertical care deține o poziție dominantă vinde unor concurenți produse ADSL destinate revânzării și prețul la care aceasta vinde produsele clienților săi finali?

2) Pentru a se răspunde la prima întrebare, sunt pertinente numai prețurile practicate de întreprinderea care deține o poziție dominantă față de clienții săi finali sau trebuie să se țină seama și de prețurile practicate de concurenții acesteia pe piața clienților finali?

3) Răspunsul la prima întrebare este influențat de faptul că întreprinderea care deține o poziție dominantă nu are o obligație legală de a furniza produse destinate revânzării, ci a decis din proprie inițiativă să facă acest lucru?

4) Pentru ca practica descrisă în cadrul primei întrebări să fie considerată abuzivă, este necesar ca aceasta să aibă efecte restrictive asupra concurenței și, în cazul unui răspuns afirmativ, cum pot fi determinate acestea?

5) Răspunsul la prima întrebare este influențat de nivelul puterii de piață pe care o are întreprinderea care deține o poziție dominantă?

6) Pentru ca practica descrisă în cadrul primei întrebări să fie considerată abuzivă, este necesar ca întreprinderea care acționează astfel să ocupe o poziție dominantă atât pe piața produselor destinate revânzării, cât și pe piața clienților finali?

7) Pentru ca practica descrisă în cadrul primei întrebări să fie considerată abuzivă, este necesar ca produsul sau serviciul furnizat de întreprinderea care deține o poziție dominantă să fie indispensabil concurenților?

8) Răspunsul la prima întrebare este influențat de faptul că este vorba despre o livrare către un client nou?

9) Pentru ca practica descrisă în cadrul primei întrebări să fie considerată abuzivă, este necesar să existe o probabilitate ca întreprinderea care deține o poziție dominantă să își poată recupera pierderile?

10) Răspunsul la prima întrebare este influențat de faptul că este vorba despre o introducere pe piață a unei noi tehnologii care necesită investiții foarte importante, ca urmare, de exemplu, a costurilor de instalare corespunzătoare și a eventualei necesități de a vinde în pierdere în cursul fazei inițiale de instalare?"

Cu privire la admisibilitatea cererii

13 Instanța de trimitere admite că, din cauza normelor procedurale aplicabile acțiunii principale, nu este în măsură să furnizeze Curții mai multe elemente de fapt. În special, nu a fost încă definită nicio piață relevantă și, în consecință, nu s-a stabilit că TeliaSonera deținea în mod efectiv o poziție dominantă. De asemenea, nu a fost încă posibil să se determine dacă prin comportamentul societății TeliaSonera au fost afectate schimburile comerciale dintre statele membre și nici dacă articolul 82 CE era astfel într-adevăr aplicabil în cauza principală.

14 În această privință, guvernul polonez a susținut în observațiile sale scrise că practicile unor operatori precum TeliaSonera afectează, în principiu, schimburile comerciale dintre statele membre și că, prin urmare, Curtea este competentă să răspundă la întrebările adresate. Guvernul menționat a adăugat totuși că dacă în speță schimburile comerciale dintre statele membre nu erau afectate de comportamentele societății TeliaSonera, Curtea nu ar fi competentă, dat fiind că, în acest caz, s-ar aplica numai dreptul național.

15 Or, trebuie amintit în această privință că, potrivit unei jurisprudențe constante, în cadrul procedurii prevăzute la articolul 267 TFUE, revine numai instanței naționale sesizate cu soluționarea litigiului și care trebuie să își asume răspunderea pentru hotărârea judecătorească ce urmează a fi pronunțată competența să aprecieze, în raport cu particularitățile cauzei, atât necesitatea unei hotărâri preliminare pentru a fi în măsură să pronunțe propria hotărâre, cât și pertinența întrebărilor pe care le adresează Curții. În consecință, în cazul în care întrebările adresate au ca obiect interpretarea dreptului Uniunii, Curtea este, în principiu, obligată să se pronunțe (a se vedea în special Hotărârea din 22 decembrie 2008, Magoora, C-414/07, Rep., p. I-10921, punctul 22, Hotărârea din 8 septembrie 2010, Stoß și alții, C-316/07, C-358/07-C-360/07, C-409/07 și C-410/07, Rep., p. I-8069, punctul 51, precum și Hotărârea din 12 octombrie 2010, Rosenbladt, C-45/09, Rep., p. I-9391, punctul 32).

16 Curtea poate refuza astfel să statueze asupra unei cereri de pronunțare a unei hotărâri preliminare adresate de o instanță națională numai dacă este evident că interpretarea solicitată a dreptului Uniunii nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul acțiunii principale, atunci când problema este de natură ipotetică sau atunci când Curtea nu dispune de elementele de fapt sau de drept necesare pentru a răspunde în mod util întrebărilor care i-au fost adresate (Hotărârea din 7 iunie 2007, van der Weerd și alții, C-222/05-C-225/05, Rep., p. I-4233, punctul 22, Hotărârea Magoora, citată anterior, punctul 23, precum și Hotărârea Stoß și alții, citată anterior, punctul 52).

17 În speță, lipsa oricărei constatări din partea instanței de trimitere cu privire la elemente de fapt precum existența unei poziții dominante deținute de TeliaSonera sau cu privire la elemente care să permită să se considere că schimburile comerciale dintre statele membre au fost afectate ca urmare a comportamentelor acesteia nu poate împiedica, în sine, Curtea să răspundă în mod util la întrebările adresate de Stockholms tingsrätt. Astfel, ținând seama în special de considerațiile menționate la punctul 10 din prezenta hotărâre, răspunsul la întrebările adresate poate fi necesar pentru a permite acestei instanțe să se pronunțe cu privire la acțiunea principală. În plus, este clar că prezenta cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare privește norme ale dreptului Uniunii.

18 În aceste condiții, cererea de pronunțare a unei hotărâri preliminare trebuie considerată admisibilă.

Cu privire la întrebările preliminare

19 Prin intermediul întrebărilor formulate, care trebuie examinate împreună, instanța de trimitere solicită, în esență, Curții să indice în ce împrejurări diferența dintre prețurile cu ridicata aplicate operatorilor pentru produsele ADSL destinate revânzării, pe de o parte, și prețurile cu amănuntul ale serviciilor de conexiune în bandă largă

destinate clienților finali, pe de altă parte, ce rezultă din practica tarifară aplicată de o întreprindere de telecomunicații integrată vertical poate constitui, în sensul articolului 102 TFUE, un abuz de poziția dominantă pe care această întreprindere o deține. Instanța de trimitere solicită în special să se precizeze în această privință:

— dacă trebuie să se țină seama numai de prețurile cu amănuntul aplicate de această întreprindere pentru serviciile de conexiune în bandă largă destinate clienților finali sau și de cele practicate de ceilalți operatori;

— ce influență poate avea lipsa oricărei obligații legale a respectivei întreprinderi de a furniza produse ADSL destinate revânzării;

— dacă este necesar să se verifice existența unor efecte restrictive asupra concurenței și, în cazul unui răspuns afirmativ, cum pot fi determinate aceste efecte;

— dacă este pertinentă importanța puterii de piață pe care o are întreprinderea care deține o poziție dominantă;

— dacă întreprinderea în cauză trebuie să ocupe o poziție dominantă numai pe piața cu ridicata a produselor ADSL destinate revânzării sau și pe piața cu amănuntul a serviciilor către clienții finali;

— dacă este necesar ca produsul sau serviciul oferit de această întreprindere să fie indispensabil;

— dacă este pertinentă împrejurarea că este vorba despre servicii furnizate unui client nou;

— dacă este necesar ca întreprinderea care deține o poziție dominantă să aibă posibilitatea de a-și recupera pierderile determinate de practica în cauză și

— dacă este pertinentă împrejurarea că pe piețele vizate este introdusă o nouă tehnologie, care necesită investiții foarte importante.

20 Pentru a răspunde la aceste întrebări, este necesar să se arate de la bun început că articolul 3 alineatul (3) TUE prevede că Uniunea Europeană instituie o piață internă care, conform Protocolului nr. 27 privind piața internă și concurența, anexat la Tratatul de la Lisabona (JO 2010, C 83, p. 309), include un sistem care să garanteze faptul că nu există denaturări ale concurenței.

21 Or, articolul 102 TFUE este una dintre normele de concurență care, precum cele prevăzute la articolul 3 alineatul (1) litera (b) TFUE, sunt necesare pentru funcționarea pieței interne menționate.

22 Astfel, asemenea norme urmăresc tocmai obiectivul de a evita denaturarea concurenței în detrimentul interesului general, al întreprinderilor individuale și al consumatorilor, contribuind astfel la bunăstarea în cadrul Uniunii (a se vedea în acest sens Hotărârea din 22 octombrie 2002, Roquette Frères, C-94/00, Rec., p. I-9011, punctul 42).

23 În acest context, poziția dominantă menționată la articolul 102 TFUE privește o situație de putere economică deținută de o întreprindere care îi permite să împiedice menținerea unei concurențe efective pe piața relevantă, dându-i posibilitatea de a avea, într-o măsură apreciabilă, un comportament independent față de concurenții săi, de clienții săi și, în sfârșit, de consumatori (Hotărârea din 13 februarie 1979, Hoffmann-La Roche/Comisia, 85/76, Rec., p. 461, punctul 38, și Hotărârea din 14 octombrie 2010, Deutsche Telekom/Comisia, C-280/08 P, Rep., p. I-9555, punctul 170).

24 Astfel, articolul 102 TFUE trebuie interpretat în sensul că vizează nu numai practicile care pot cauza un prejudiciu imediat consumatorilor (a se vedea în acest sens Hotărârea din 16 septembrie 2008, Sot. Lélos kai Sia și alții, C-468/06-C-478/06, Rep., p. I-7139, punctul 68, precum și Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 180), ci și pe cele care le cauzează un prejudiciu prin faptul că aduc atingere concurenței. Astfel, deși articolul 102 TFUE nu interzice unei întreprinderi să dobândească prin propriile sale merite poziția dominantă pe o piață și, cu atât mai mult, deși constatarea existenței unei asemenea poziții nu implică în sine nicio critică față de întreprinderea în cauză (a se vedea în acest sens Hotărârea din 9 noiembrie 1983, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin/Comisia, 322/81, Rec., p. 3461, punctul 57, precum și Hotărârea din 16 martie 2000, Compagnie maritime belge transports și alții/Comisia, C-395/96 P și C-396/96 P, Rec., p. I-1365, punctul 37), nu este mai puțin adevărat că, potrivit unei jurisprudențe constante, întreprinderii care deține o astfel de poziție îi revine o răspundere specială de a nu aduce atingere prin comportamentul său unei concurențe efective și nedenaturate pe piața internă (a se vedea în acest sens Hotărârea din 2 aprilie 2009, France Télécom/Comisia, C-202/07 P, Rep., p. I-2369, punctul 105 și jurisprudența citată).

25 În ceea ce privește caracterul abuziv al unei practici tarifare precum cea în litigiu în acțiunea principală, trebuie arătat că articolul 102 al doilea paragraf litera (a) TFUE interzice în mod expres ca o întreprindere dominantă să impună, direct sau indirect, prețuri inechitabile.

26 Pe de altă parte, lista practicilor abuzive care figurează la articolul 102 TFUE nu este limitativă, astfel încât enumerarea practicilor abuzive conținută în această dispoziție nu epuizează modurile de exploatare abuzivă a poziției dominante interzise de dreptul Uniunii (Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 173 și jurisprudența citată).

27 Astfel, exploatarea abuzivă a unei poziții dominante interzisă de această dispoziție este o noțiune obiectivă ce vizează comportamentele unei întreprinderi în poziție dominantă care, pe o piață unde gradul de concurență este deja redus tocmai din cauza prezenței întreprinderii în cauză, au ca efect să împiedice menținerea gradului de concurență existent încă pe piață sau dezvoltarea acestei concurențe prin recurgerea la mijloace diferite de cele care guvernează o concurență normală între produse sau servicii pe baza prestațiilor operatorilor economici (Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 174 și jurisprudența citată).

28 Pentru a determina dacă întreprinderea care deține o poziție dominantă a exploatat în mod abuziv această poziție prin aplicarea practicilor sale tarifare, trebuie să fie apreciate toate împrejurările și să se examineze dacă această practică urmărește să priveze cumpărătorul de posibilitățile de a-și alege sursele de aprovizionare sau să restrângă această posibilitate, să blocheze accesul concurenților pe piață, să aplice partenerilor comerciali condiții inegale la prestații echivalente sau să întărească poziția dominantă printr-o concurență denaturată (Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 175 și jurisprudența citată).

29 Acestea sunt principiile în lumina cărora instanța de trimitere trebuie să examineze practica tarifară în litigiu în acțiunea principală pentru a stabili dacă aceasta constituie o exploatare abuzivă a poziției dominante deținute eventual de TeliaSonera.

30 În special, după ce va fi verificat dacă celelalte condiții de aplicare a articolului 102 TFUE sunt îndeplinite în speță – dintre care în special existența poziției dominante a societății TeliaSonera și împrejurarea că schimburile comerciale între statele membre au fost afectate de comportamentele acesteia –, instanța de trimitere va trebui să examineze, în esență, dacă practica tarifară pusă în aplicare de TeliaSonera prezintă un caracter inechitabil prin faptul că micșorează în mod efectiv marja concurenților acesteia pe piața cu amănuntul a serviciilor de conexiune în bandă largă către clienții finali.

31 Astfel, având în vedere efectul de excludere pe care îl poate determina pentru concurenții cel puțin la fel de eficienți precum întreprinderea dominantă, micșorarea marjei este cea care ar putea, în lipsa oricărei justificări obiective, să constituie în sine un abuz în sensul articolului 102 TFUE (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 183).

32 Or, în speță, o asemenea micșorare a marjei ar exista, printre altele, dacă diferența dintre prețurile cu ridicata ale produselor ADSL destinate revânzării și cele cu amănuntul pentru serviciile de conexiune în bandă largă către clienții finali ar fi fie negativă, fie insuficientă pentru a acoperi costurile specifice ale respectivelor produse ADSL destinate revânzării pe care TeliaSonera trebuie să le suporte pentru furnizarea propriilor sale servicii cu amănuntul către clienții finali, astfel încât această diferență să nu permită unui concurent la fel de eficient precum această întreprindere să intre în concurență cu ea pentru furnizarea respectivelor servicii către clienții finali.

33 Astfel, într-un asemenea caz, deși concurenții sunt la fel de eficienți precum întreprinderea care deține poziția dominantă, aceștia ar risca să nu poată activa pe piața cu amănuntul decât în pierdere sau cu rate de rentabilitate reduse în mod artificial.

34 Pe de altă parte, este necesar să se arate că, întrucât caracterul inechitabil, în sensul articolului 102 TFUE, al unei asemenea practici tarifare este legat de însăși existența micșorării marjei, iar nu de amploarea exactă a acesteia, nu este nicidecum necesar să se stabilească faptul că prețurile cu ridicata aplicate operatorilor pentru produsele ADSL destinate revânzării sau prețurile cu amănuntul pentru serviciile de conexiune în bandă largă către clienții finali sunt în sine abuzive ca urmare, după caz, a caracterului excesiv sau de ruinare al acestora (Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctele 167 și 183).

35 În plus, astfel cum arată TeliaSonera, pentru ca diferența dintre prețurile respectivelor servicii să poată fi considerată de natură să micșoreze marja concurenților întreprinderii dominante, nu trebuie luate în considerare decât prețurile serviciilor furnizate concurenților care sunt comparabile cu serviciile la care TeliaSonera însăși recurge pentru a avea acces pe piața cu amănuntul, precum și prețurile serviciilor comparabile furnizate clienților finali pe piața cu amănuntul de TeliaSonera și de concurenții acesteia. De asemenea, comparația trebuie efectuată între prețurile practicate în mod concret de TeliaSonera și de concurenții acesteia pe durata aceleiași perioade.

36 Ținând seama de împrejurările speciale, amintite la punctul 10 din această hotărâre, în care a fost formulată prezenta cerere de pronunțare a unei hotărâri preliminare, nu este posibil să se furnizeze instanței de trimitere elemente exacte în ceea ce privește cauza principală. De asemenea, piețele descrise de instanța menționată trebuie considerate ca fiind piețele relevante, bineînțeles, sub rezerva definirii corecte a acestora, ceea ce este de competența acestei instanțe.

37 Cu toate acestea, în ceea ce privește criteriile a căror interpretare este solicitată de instanța menționată pentru a putea aprecia în mod corect dacă TeliaSonera a încălcat în mod efectiv articolul 102 TFUE prin săvârșirea unui abuz de poziție dominantă sub forma unei micșorări a marjei, este necesar să se facă următoarele precizări.

Cu privire la prețurile care trebuie luate în considerare

38 Stockholms tingsrätt ridică în primul rând problema dacă, în acest scop, trebuie să se țină seama numai de prețurile cu amănuntul pentru serviciile către clienții finali practicate de întreprinderea dominantă sau și de cele aplicate de concurenți pentru aceleași servicii.

39 Trebuie amintit că, în această privință, Curtea a precizat deja că articolul 102 TFUE interzice, printre altele, unei întreprinderi în poziție dominantă să aplice practici tarifare care produc efecte de excludere pentru concurenții săi la fel de eficienți, actuali sau potențiali (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 177 și jurisprudența citată).

40 Astfel, o întreprindere utilizează în mod abuziv poziția sa dominantă atunci când pune în aplicare o politică de prețuri prin care urmărește să elimine de pe piață concurenți care sunt poate la fel de eficienți precum respectiva întreprindere, dar care, ca urmare a capacității lor financiare mai reduse, sunt incapabili să reziste la concurența care li se face (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 199).

41 Or, pentru a aprecia caracterul licit al politicii de prețuri aplicate de o întreprindere dominantă, trebuie în principiu să se facă trimitere la criterii referitoare la prețuri întemeiate pe costurile suportate de întreprinderea dominantă însăși și pe strategia acesteia (a se vedea în acest sens Hotărârea din 3 iulie 1991, AKZO/Comisia, C-62/86, Rec., p. I-3359, punctul 74, și Hotărârea France Télécom/Comisia, citată anterior, punctul 108).

42 În special, în ceea ce privește o practică tarifară care determină micșorarea marjei, utilizarea unor asemenea criterii de analiză permite să se verifice dacă această întreprindere ar fi fost suficient de eficientă încât să își ofere serviciile cu amănuntul către clienții finali altfel decât în pierdere, dacă ar fi fost obligată în prealabil să plătească propriile prețuri cu ridicata pentru bunurile destinate revânzării (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 201).

43 Or, dacă respectiva întreprindere nu ar fi fost în măsură să își ofere serviciile cu amănuntul altfel decât în pierdere, acest lucru ar însemna că acei concurenți care ar putea fi excluși prin aplicarea practicii tarifare în cauză nu ar putea fi considerați ca fiind mai puțin eficienți decât întreprinderea aflată în poziție dominantă și că, prin urmare, riscul excluderii acestora ar fi generat de o concurență denaturată. Astfel, o asemenea concurență nu s-ar întemeia numai pe meritele întreprinderilor în cauză.

44 În plus, o asemenea abordare este cu atât mai justificată cu cât este conformă și cu principiul general al securității juridice, din moment ce luarea în considerare a costurilor și a prețurilor întreprinderii dominante permite acesteia să aprecieze legalitatea propriilor sale comportamente, în conformitate cu răspunderea specială care, astfel cum s-a amintit la punctul 24 din prezenta hotărâre, îi revine în temeiul articolului 102 TFUE. Astfel, deși o întreprindere dominantă cunoaște propriile costuri și tarife, aceasta nu le cunoaște, în principiu, pe cele ale concurenților săi (Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 202).

45 Odată făcute aceste precizări, nu se poate exclude că prețurile și costurile concurenților pot fi pertinente în cadrul examinării practicii tarifare în litigiu în acțiunea principală. Astfel ar sta lucrurile în special atunci când structura costurilor întreprinderii dominante nu poate fi identificată cu exactitate din motive obiective sau atunci când serviciul oferit concurenților constă în simpla utilizare a unei infrastructuri al cărei cost de producție a fost deja amortizat, astfel încât accesul la o asemenea infrastructură

nu mai reprezintă un cost pentru întreprinderea dominantă comparabil din punct de vedere economic cu costul pe care concurenții săi trebuie să îl suporte pentru a avea acces la aceasta sau atunci când condițiile de concurență specifice pieței o impun, de exemplu, ca urmare a faptului că nivelul costurilor întreprinderii dominante depinde tocmai de situația de avantaj competitiv de care această întreprindere dispune datorită poziției dominante.

46 Prin urmare, trebuie concluzionat că, la aprecierea caracterului abuziv al unei practici tarifare care conduce la micșorarea marjei, este necesar în principiu să se ia în considerare cu prioritate prețurile și costurile întreprinderii în cauză pe piața serviciilor cu amănuntul. Numai în cazul în care, ținând seama de împrejurări, nu este posibil să se facă referire la aceste prețuri și costuri, trebuie să se examineze cele ale concurenților pe aceeași piață.

Cu privire la lipsa oricărei obligații legale de furnizare

47 Din decizia de trimitere reiese că, spre deosebire de cauza în care s-a pronunțat Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, TeliaSonera nu avea, astfel cum s-a amintit la punctul 6 din prezenta hotărâre, nicio obligație legală de a furniza operatorilor produsele ADSL destinate revânzării.

48 Stockholms tingsrätt ridică, așadar, în al doilea rând, problema dacă lipsa oricărei obligații legale de a furniza aceste produse pe piața cu ridicata are vreo influență în ceea ce privește caracterul abuziv al practicii tarifare în litigiu în acțiunea principală.

49 În această privință, trebuie amintit că articolul 102 TFUE nu vizează decât comportamentele anticoncurențiale care au fost adoptate de întreprinderi din proprie inițiativă. În măsura în care o legislație națională impune întreprinderilor un comportament anticoncurențial sau creează un cadru juridic care elimină el însuși orice posibilitate de comportament concurențial din partea acestora, articolul 102 TFUE nu este aplicabil. Într-o astfel de situație, restrângerea concurenței nu își are cauza în comportamente autonome ale întreprinderilor, după cum implică această dispoziție (a se vedea în acest sens Hotărârea din 11 noiembrie 1997, Comisia și Franța/Ladbroke Racing, C-359/95 P și C-379/95 P, Rec., p. I-6265, punctul 33 și jurisprudența citată).

50 În schimb, articolul 102 TFUE se poate aplica dacă se dovedește că legislația națională menține posibilitatea împiedicării, a restrângerii sau a denaturării concurenței prin comportamente autonome ale întreprinderilor (a se vedea Hotărârea Comisia și Franța/Ladbroke Racing, citată anterior, punctul 34).

51 Astfel, Curtea a precizat că, în pofida existenței unei asemenea legislații, dacă o întreprindere integrată vertical care deține o poziție dominantă dispune de o marjă de manevră pentru a modifica fie și numai prețurile sale cu amănuntul, pentru acest simplu motiv, micșorarea marjei îi poate fi imputată (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 85).

52 Din cele de mai sus rezultă că, *a fortiori*, în cazul în care o întreprindere dispune de o autonomie deplină în alegerile privind comportamentele sale pe piață, articolul 102 TFUE îi este aplicabil.

53 Astfel, răspunderea specială care revine unei întreprinderi aflate în poziție dominantă de a nu aduce atingere prin comportamentul său unei concurențe efective și nedenaturate pe piața internă privește tocmai comportamentele, active sau constând

într-o omisiune, pe care această întreprindere decide să le pună în aplicare din proprie inițiativă (a se vedea în acest sens Ordonanța din 28 septembrie 2006, Unilever Bestfoods/Comisia, C-552/03 P, Rec., p. I-9091, punctul 137).

54 TeliaSonera susține în această privință că, pentru a proteja tocmai inițiativa economică a întreprinderilor aflate în poziție dominantă, acestea ar trebui să își mențină libertatea de a-și stabili condițiile comerciale, cu excepția cazului în care aceste condiții sunt atât de dezavantajoase pentru cocontractanții lor încât pot fi considerate, ținând seama de criteriile enunțate în acest scop în Hotărârea din 26 noiembrie 1998, Bronner (C-7/97, Rec., p. I-7791), ca implicând un refuz de furnizare.

55 O asemenea susținere decurge dintr-o interpretare eronată a hotărârii menționate. În special, din cuprinsul punctelor 48 și 49 din aceasta nu se poate deduce că cerințele necesare pentru a stabili existența unui refuz abuziv de furnizare trebuie să se aplice în mod necesar și la aprecierea caracterului abuziv al unui comportament care constă în stabilirea, în ceea ce privește furnizarea de servicii sau vânzarea de produse, a unor condiții dezavantajoase sau de care cumpărătorul ar putea să nu fie interesat.

56 Astfel, asemenea comportamente ar putea să constituie în sine o formă autonomă de abuz diferită de refuzul de furnizare.

57 În plus, se impune constatarea că, întrucât în cadrul respectivelor puncte din Hotărârea Bronner, citată anterior, Curtea nu trebuia, în esență, decât să interpreteze articolul 86 din Tratatul CE (devenit articolul 82 CE, devenit la rândul său articolul 102 TFUE) din perspectiva condițiilor în care un refuz de furnizare poate fi abuziv, aceasta nu s-a pronunțat cu privire la problema dacă faptul că o întreprindere refuză unui editor al unui ziar concurent accesul la sistemul său de livrare la domiciliu în cazul în care acesta nu îi încredințează în același timp executarea altor servicii, precum

vânzarea în chioșcuri sau tipărirea, constituie o altă formă de abuz de poziție dominantă, precum impunerea unei vânzări legate.

58 Pe de altă parte, a interpreta în mod contrar Hotărârea Bronner, citată anterior, astfel cum propune TeliaSonera, ar însemna, astfel cum arată Comisia Europeană, să se impună ca, pentru ca orice comportament al unei întreprinderi dominante privind condițiile comerciale ale acesteia să poată fi considerat abuziv, să fie întotdeauna îndeplinite condițiile necesare pentru a stabili existența unui refuz de a livra, ceea ce ar reduce în mod nejustificat efectul util al articolului 102 TFUE.

59 Rezultă că lipsa oricărei obligații legale de a furniza pe piața cu ridicata produsele ADSL destinate revânzării nu are nicio influență în ceea ce privește caracterul abuziv al practicii tarifare în litigiu în acțiunea principală.

Cu privire la necesitatea existenței unor efecte restrictive și cu privire la caracterul indispensabil al produsului oferit de întreprinderea dominantă

60 Instanța de trimitere ridică, în al treilea rând, problema dacă aprecierea caracterului abuziv al practicii tarifare în cauză depinde de existența unor efecte restrictive concrete asupra concurenței și, dacă este cazul, cum pot fi determinate aceste efecte. În plus, aceasta ridică problema dacă produsul oferit de TeliaSonera pe piața cu ridicata trebuie să fie indispensabil pentru a avea acces pe piața cu amănuntul.

61 În această privință, trebuie arătat că, ținând seama de noțiunea de exploatare abuzivă a unei poziții dominante amintită la punctul 27 din prezenta hotărâre, Curtea a exclus deja că simpla existență a unei practici tarifare a unei întreprinderi dominante care conduce la micșorarea marjei concurenților săi cel puțin la fel de eficienți poate

constitui o practică abuzivă în sensul articolului 102 TFUE fără să fie necesară demonstrarea unui efect anticoncurențial (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctele 250 și 251).

62 Jurisprudența a precizat în plus că efectul anticoncurențial trebuie să se raporteze la obstacolele eventuale care pot fi create de o asemenea practică tarifară în calea dezvoltării ofertei pe piața cu amănuntul a serviciilor către clienții finali și, în consecință, cu privire la gradul de concurență pe această piață (Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 252).

63 Astfel, practica în discuție, adoptată de o întreprindere dominantă, constituie un abuz în sensul articolului 102 TFUE, din moment ce, întrucât produce efecte de excludere pentru concurenții cel puțin la fel de eficienți precum respectiva întreprindere prin micșorarea marjei acestora, este în măsură să facă mai dificil sau chiar imposibil accesul pe piața relevantă al acestor concurenți (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 253).

64 Rezultă că, pentru a stabili caracterul abuziv al unei astfel de practici, efectul anticoncurențial al acesteia pe piață trebuie să existe, dar nu trebuie să fie în mod necesar concret, fiind suficientă demonstrarea unui efect anticoncurențial potențial de natură să excludă concurenții cel puțin la fel de eficienți precum întreprinderea aflată în poziție dominantă.

65 Astfel, atunci când o întreprindere dominantă pune în mod real în aplicare o practică tarifară care, prin faptul că determină micșorarea marjei concurenților săi cel puțin la fel de eficienți, urmărește să îi elimine pe aceștia de pe piața relevantă, împrejurarea

că rezultatul așteptat, și anume excluderea concurenților, nu este atins în cele din urmă nu poate elimina calificarea drept abuz în sensul articolului 102 TFUE.

66 Totuși, în lipsa vreunui efect asupra situației concurențiale a concurenților, o practică tarifară precum cea în litigiu în acțiunea principală nu poate fi calificată drept practică de excludere atunci când pătrunderea acestora din urmă pe piața relevantă nu devine în niciun fel mai dificilă prin intermediul acestei practici (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 254).

67 În speță, este de competența instanței de trimitere să examineze dacă practica tarifară a societății TeliaSonera putea constitui un obstacol în exercitarea activităților concurenților cel puțin la fel de eficienți precum aceasta pe piața cu amănuntul a serviciilor de conexiune în bandă largă către clienții finali.

68 În cadrul acestei examinări, instanța menționată trebuie să ia în considerare toate împrejurările specifice ale cauzei.

69 În special, trebuie să se analizeze în primul rând relațiile funcționale dintre produsele cu ridicata și produsele cu amănuntul. Prin urmare, la aprecierea efectelor micșorării marjei, poate fi pertinent caracterul indispensabil al produsului cu ridicata.

70 Astfel, în cazul în care accesul la furnizarea produsului cu ridicata este indispensabil pentru vânzarea produsului cu amănuntul, concurenții cel puțin la fel de eficienți precum întreprinderea care domină piața cu ridicata care nu pot activa pe piața cu amănuntul decât în pierdere sau, în orice caz, în condiții de rentabilitate redusă suferă un dezavantaj concurențial pe această piață, de natură să împiedice sau să restrângă accesul acestora la respectiva piață sau dezvoltarea activităților lor pe aceasta din

urmă (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 234).

71 Într-un asemenea caz, efectul anticoncurențial, cel puțin potențial, al unei micșorări a marjei este probabil.

72 Cu toate acestea, ținând seama de poziția dominantă a întreprinderii în cauză pe piața produsului cu ridicata, trebuie precizat că nu se poate exclude că, pentru simplul fapt că produsul cu ridicata nu este indispensabil pentru furnizarea produsului cu amănuntul, o practică tarifară care conduce la micșorarea marjei nu este în măsură să producă niciun efect anticoncurențial, fie și potențial. Prin urmare, este tot de competența instanței de trimitere să se asigure că, chiar și în cazul în care produsul cu ridicata nu are un caracter indispensabil, practica este aptă să creeze efecte anticoncurențiale pe piețele în cauză.

73 În al doilea rând, este necesar să se verifice nivelul micșorării marjei concurenților cel puțin la fel de eficienți precum întreprinderea dominantă. Astfel, dacă marja este negativă, cu alte cuvinte dacă, în speță, prețul cu ridicata pentru produsele ADSL destinate revânzării este superior prețului cu amănuntul pentru serviciile către clienții finali, efectul de excludere cel puțin potențial este probabil, ținând seama de faptul că, într-o asemenea situație, concurenții întreprinderii dominante, chiar dacă sunt la fel de eficienți sau chiar mai eficienți decât aceasta, ar fi obligați să vândă în pierdere.

74 Dacă, în schimb, o astfel de marjă rămâne pozitivă, va trebui în acest caz să se demonstreze că aplicarea acestei practici tarifare putea, de exemplu ca urmare a reducerii rentabilității, să facă cel puțin mai dificilă pentru operatorii vizați exercitarea activităților acestora pe piața în cauză.

75 Odată făcute aceste precizări, este necesar să se amintească faptul că o întreprindere are în continuare posibilitatea să demonstreze că practica sa tarifară, cu toate că produce un efect de excludere, continuă să fie justificată din punct de vedere economic (a se vedea în acest sens Hotărârea din 15 martie 2007, British Airways/Comisia, C-95/04 P, Rep., p. I-2331, punctul 69, și Hotărârea France Télécom/Comisia, citată anterior, punctul 111).

76 Aprecierea justificării economice a unei practici tarifare care poate produce un efect de excludere puse în aplicare de o întreprindere aflată în poziție dominantă se efectuează pe baza tuturor împrejurărilor cauzei (a se vedea în acest sens Hotărârea Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin/Comisia, citată anterior, punctul 73). În această privință, este necesar să se determine dacă efectul de excludere care rezultă dintr-o astfel de practică, dezavantajos pentru concurență, poate fi contrabalansat sau chiar depășit de avantajele în termeni de eficacitate care profită deopotrivă consumatorului. Dacă efectul de eliminare al acestei practici nu are nicio legătură cu avantajele pentru piață și pentru consumatori sau dacă depășește ceea ce este necesar pentru a realiza aceste avantaje, respectiva practică trebuie să fie considerată abuzivă (Hotărârea British Airways/Comisia, citată anterior, punctul 86).

77 Trebuie, așadar, să se concluzioneze că, pentru a stabili caracterul abuziv al unei practici tarifare care conduce la micșorarea marjei, este necesar să se demonstreze că, ținând seama în special de caracterul indispensabil al produsului cu ridicata, această practică produce un efect anticoncurențial cel puțin potențial pe piața cu amănuntul, fără ca acest lucru să se justifice în niciun fel din punct de vedere economic.

Cu privire la importanța puterii de piață

78 Instanța de trimitere ridică, în al patrulea rând, problema dacă nivelul de dominare a unei piețe de către întreprinderea în cauză este pertinent pentru a stabili dacă practica tarifară în discuție constituie un abuz.

79 Astfel cum s-a amintit la punctul 23 din prezenta hotărâre, poziția dominantă menționată la articolul 102 TFUE privește o situație de putere economică deținută de o întreprindere care îi permite să împiedice menținerea unei concurențe efective pe piața relevantă, dându-i posibilitatea de a avea, într-o măsură apreciabilă, un comportament independent față de concurenții săi, de clienții săi și, în sfârșit, de consumatori.

80 Prin urmare, astfel cum a subliniat avocatul general la punctul 41 din concluzii, această dispoziție nu prevede, în ceea ce privește noțiunea de poziție dominantă, nicio distincție și niciun nivel al acesteia. Din moment ce o întreprindere dispune de o putere economică precum cea impusă la articolul 102 TFUE pentru a stabili că aceasta deține o poziție dominantă pe o anumită piață, conduita sa trebuie apreciată în raport cu dispoziția menționată.

81 Bineînțeles, aceasta nu înseamnă că puterea unei întreprinderi nu este pertinentă pentru a aprecia legalitatea conduitei pe piață a unei asemenea întreprinderi în raport cu articolul 102 TFUE. Curtea însăși și-a întemeiat analizele pe împrejurarea că o întreprindere deținea o poziție superdominantă sau de cvasimonopol (a se vedea în acest sens Hotărârea din 14 noiembrie 1996, Tetra Pak/Comisia, C-333/94 P, Rec., p. I-5951, punctul 31, precum și Hotărârea Compagnie maritime belge transports și alții/Comisia, citată anterior, punctul 119). Cu toate acestea, nivelul de putere de piață are, în principiu, consecințe mai degrabă asupra întinderii efectelor conduitei întreprinderii în cauză decât asupra existenței abuzului ca atare.

82 Rezultă că aplicarea unei practici tarifare care conduce la micșorarea marjei de către o întreprindere poate constitui un abuz de poziție dominantă atunci când această întreprindere deține o asemenea poziție, fără ca, în această privință, să fie în principiu pertinent nivelul de dominare a pieței în cauză.

Cu privire la întinderea poziției dominante

83 Instanța de trimitere ridică, în al cincilea rând, problema dacă împrejurarea că întreprinderea vizată deține o poziție dominantă numai pe piața cu ridicata a produselor ADSL destinate revânzării este suficientă pentru a se putea considera că practica în cauză este abuzivă sau dacă este necesar ca, în acest scop, respectiva întreprindere să dețină o asemenea poziție și pe piața cu amănuntul a serviciilor de conexiune în bandă largă către clienții finali.

84 În această privință, trebuie subliniat că articolul 102 TFUE nu conține nicio indicație expresă în ceea ce privește cerințele referitoare la localizarea abuzului pe piețele de produse. Astfel, domeniul material de aplicare al răspunderii speciale a unei întreprinderi dominante trebuie apreciat în lumina împrejurărilor specifice ale fiecărei cauze care demonstrează o slăbire a concurenței (Hotărârea Tetra Pak/Comisia, citată anterior, punctul 24).

85 Rezultă că pot fi calificate drept abuzive anumite comportamente pe alte piețe decât cele dominate și care au efecte fie asupra acestora din urmă, fie asupra piețelor care nu sunt ele însele dominate (a se vedea în acest sens Hotărârea Tetra Pak/Comisia, citată anterior, punctul 25).

86 Astfel, chiar dacă aplicarea articolului 102 TFUE presupune existența unei legături între poziția dominantă și comportamentul pretins abuziv, care nu există în mod normal atunci când un comportament pe o piață distinctă de piața dominată produce efecte pe acea piață, nu este mai puțin adevărat că, atunci când este vorba despre piețe distincte, dar conexe, împrejurări speciale pot justifica o aplicare a articolului 102 TFUE în ceea ce privește un comportament constatat pe piața conexă, nedominată, și care

produce efecte asupra acestei piețe (a se vedea în acest sens Hotărârea din 3 octombrie 1985, CBEM, 311/84, Rec., p. 3261, punctul 26, și Hotărârea Tetra Pak/Comisia, citată anterior, punctul 27).

87 Astfel de împrejurări pot exista în cazul în care comportamentele unei întreprinderi integrate vertical care deține o poziție dominantă pe o piață din amonte constau în încercarea de a exclude concurenții cel puțin la fel de eficienți de pe piața din aval, în special prin micșorarea marjei acestora. Asemenea comportamente pot avea astfel ca efect, în special ca urmare a legăturilor strânse dintre piețele în cauză, slăbirea concurenței pe piața din aval.

88 În plus, într-o astfel de situație, în lipsa oricărei alte justificări economice obiective, asemenea comportamente nu se pot explica decât prin intenția întreprinderii dominante de a împiedica dezvoltarea concurenței pe piața din aval și de a-și consolida poziția sau chiar de a dobândi o poziție dominantă pe aceasta prin utilizarea altor mijloace decât meritele proprii.

89 În consecință, caracterul abuziv al unei practici tarifare instituite de o întreprindere integrată vertical care deține o poziție dominantă pe piața cu ridicata a produselor ADSL destinate revânzării și care conduce la micșorarea marjei concurenților acestei întreprinderi pe piața cu amănuntul a serviciilor de conexiune în bandă largă către clienții finali nu depinde de existența unei poziții dominante a acestei întreprinderi pe această din urmă piață.

Cu privire la pertinența împrejurării că este vorba despre o livrare către un client nou

90 Stockholms tingsrätt ridică, în al șaselea rând, problema dacă împrejurarea că practica tarifară în discuție este aplicată unui client nou sau unui client existent al întreprinderii dominante este pertinentă pentru a aprecia caracterul abuziv al acesteia.

91 În această privință, este suficient să se amintească faptul că caracterul abuziv al unei practici tarifare care conduce la micșorarea marjei concurenților cel puțin la fel de eficienți ai întreprinderii care deține o poziție dominantă constă, în esență, în faptul că, astfel cum s-a arătat la punctul 32 din prezenta hotărâre, o asemenea practică poate afecta concurența normală pe o piață vecină pieței dominate de aceasta prin faptul că poate avea ca efect excluderea concurenților respectivei întreprinderi de pe această din urmă piață.

92 În această privință, astfel cum în mod întemeiat arată Comisia, nu poate fi pertinentă împrejurarea că operatorii vizați sunt clienți existenți sau clienți noi ai întreprinderii dominante.

93 În plus, nu poate fi pertinentă nici împrejurarea că este vorba despre clienți noi care nu sunt încă activi pe piața în cauză.

94 Astfel, trebuie precizat că aprecierea caracterului abuziv al unei practici tarifare precum cea în litigiu în acțiunea principală trebuie să se facă nu numai în raport cu posibilitatea ca această practică să conducă la îndepărtarea de pe piața relevantă a operatorilor la fel de eficienți care sunt deja activi pe respectiva piață, ci și luând în considerare eventualele obstacole pe care practica menționată este în măsură să

le creeze unor operatori potențial la fel de eficienți care nu sunt încă prezenți pe piață (a se vedea în acest sens Hotărârea Deutsche Telekom/Comisia, citată anterior, punctul 178).

95 În consecință, împrejurarea că practica tarifară în discuție poate exclude de pe piața în cauză fie clienți existenți ai întreprinderii dominante, fie clienți noi ai acesteia nu este, în principiu, pertinentă pentru a aprecia caracterul său abuziv.

Cu privire la posibilitatea de a recupera pierderile

96 Instanța de trimitere ridică, în al șaptelea rând, problema dacă, pentru ca practica tarifară în cauză să poată fi considerată abuzivă, este necesar ca întreprinderea care deține o poziție dominantă să își poată recupera pierderile determinate de această practică.

97 În această privință, trebuie amintit că, astfel cum s-a arătat la punctul 31 din prezenta hotărâre, micșorarea marjei este cea care poate, în lipsa oricărei justificări obiective, să constituie în sine un abuz în sensul articolului 102 TFUE.

98 Or, micșorarea marjei rezultă din diferența dintre prețurile pentru serviciile cu ridicata și cele pentru serviciile cu amănuntul, iar nu din nivelul acestor prețuri ca atare. În special, această micșorare poate rezulta nu numai dintr-un preț anormal de scăzut pe piața cu amănuntul, ci și dintr-un preț anormal de ridicat pe piața cu ridicata.

99 În consecință, o întreprindere care adoptă o practică tarifară care conduce la micșorarea marjei concurenților săi nu suferă în mod necesar pierderi.

100 În orice caz, chiar presupunând că, pentru a micșora marja concurenților săi, întreprinderea dominantă suferă pierderi, nu se poate impune să se dovedească posibilitatea de a recupera astfel de pierderi eventuale pentru a se putea stabili existența unui abuz.

101 Astfel, posibilitatea excluderii concurenților de pe piață nu depinde nici de împrejurarea că întreprinderea dominantă suferă pierderi, nici de aceea că respectiva întreprindere este în măsură să își recupereze pierderile, ci depinde numai de diferența dintre prețurile aplicate pe piețele în cauză de întreprinderea dominantă, care poate determina eventual pierderi nu pentru întreprinderea dominantă însăși, ci pentru concurenții săi.

102 În sfârșit, în ipoteza în care întreprinderea care deține o poziție dominantă ar aplica totuși pe piața cu amănuntul un preț atât de scăzut încât vânzările i-ar genera pierderi, în afara faptului că un astfel de comportament ar putea constitui o formă autonomă de abuz constând în aplicarea unor prețuri de ruinare, Curtea a exclus deja, în orice caz, ca, fie și într-o asemenea situație, dovada posibilității de recuperare a pierderilor suferite din cauza aplicării de către o întreprindere aflată în poziție dominantă a unor prețuri inferioare unui anumit nivel al costurilor să constituie o condiție necesară pentru a stabili caracterul abuziv al unei asemenea politici de prețuri (a se vedea în acest sens Hotărârea France Télécom/Comisia, citată anterior, punctul 110).

103 Rezultă că, pentru a stabili dacă practica tarifară în cauză este abuzivă, nu este pertinent aspectul dacă întreprinderea dominantă are posibilitatea de a recupera pierderile eventual suferite ca urmare a aplicării respectivei practici.

Cu privire la pertinența împrejurării că pe pieţele vizate este introdusă o nouă tehnologie

104 Stockholms tingsrätt ridică, în al optulea și ultimul rând, problema dacă, în același scop, este pertinentă împrejurarea că pieţele vizate sunt în plină expansiune și că pe acestea este introdusă o nouă tehnologie care necesită investiții foarte importante.

105 În această privință, trebuie arătat mai întâi că articolul 102 TFUE nu face nicio distincție între gradul de dezvoltare a pieţelor vizate de exploatarea poziției dominante a unei întreprinderi.

106 În continuare, pe o piață în plină expansiune, avantajul competitiv care decurge din deținerea unei poziții dominante pe o a doua piață vecină poate denatura concurența pe prima piață, ținând seama de împrejurarea că, astfel cum susține chiar TeliaSonera, pe această primă piață operatorii pot fi determinați ca, pentru o anumită perioadă, să își desfășoare activitatea în pierdere sau obținând rate de rentabilitate reduse.

107 Or, tocmai în astfel de împrejurări reducerea ulterioară a rentabilității activității unui operator ce rezultă din micșorarea marjelor sale impusă de practica tarifară în cauză poate împiedica crearea sau dezvoltarea unor condiții normale de concurență pe piața vizată.

108 În plus, ținând seama de obiectivul normelor de concurență, amintit la punctul 22 din prezenta hotărâre, aplicarea acestora nu poate depinde de împrejurarea că piața în cauză a atins deja un anumit grad de dezvoltare. Astfel, în special pe o piață în plină expansiune, articolul 102 TFUE impune să se intervină cât mai curând posibil, pentru

a evita ca pe această piață să se creeze și să se consolideze o structură concurențială denaturată de strategia abuzivă a unei întreprinderi aflate în poziție dominantă pe piața menționată sau pe o piață vecină strâns legată, respectiv să se intervină înainte să se producă efectele anticoncurențiale ale acestei strategii.

109 Această concluzie este valabilă cu atât mai mult în cadrul unei piețe, precum cea a prestării de servicii privind accesul la internet în bandă largă, care este strâns legată de o altă piață, precum cea a accesului la bucla locală în sectorul telecomunicațiilor. Astfel, nu numai că această din urmă piață nu este deloc nouă și emergentă, dar structura sa concurențială este dependentă încă într-o mare măsură de fosta structură monopolistă. Posibilitatea întreprinderilor de a-și exploata poziția dominantă pe această din urmă piață într-un mod care să aducă atingere dezvoltării concurenței pe o piață vecină în plină expansiune impune astfel ca nicio derogare de la aplicarea articolului 102 TFUE să nu fie admisă.

110 În sfârșit, trebuie amintit că, chiar dacă o întreprindere care deține o poziție dominantă pe o piață nu poate invoca investițiile pe care le-a efectuat pentru a pătrunde pe o piață vecină în încercarea de a exclude de pe aceasta concurenții săi la fel de eficienți, actuali sau potențiali, nu este mai puțin adevărat că, în cadrul analizei costurilor acestei întreprinderi care, astfel cum s-a arătat la punctele 38-46 din prezenta hotărâre, trebuie efectuată pentru a stabili dacă există o micșorare a marjei, trebuie luate în considerare condițiile de concurență ale pieței dominate și în special costurile de instalare și de investiții ale întreprinderii care deține o poziție dominantă pe această piață.

111 În consecință, împrejurarea că piețele vizate sunt în plină expansiune și că pe acestea a fost introdusă o nouă tehnologie, care necesită investiții foarte importante, nu este, în principiu, pertinentă pentru a stabili dacă practica tarifară în cauză constituie un abuz în sensul articolului 102 TFUE.

112 Având în vedere toate cele de mai sus, trebuie să se răspundă la întrebările adresate că, în lipsa oricărei justificări obiective, poate constitui un abuz în sensul articolului 102 TFUE faptul că o întreprindere integrată vertical care deține o poziție dominantă pe piața cu ridicata a produselor ADSL destinate revânzării aplică o practică tarifară care face ca diferența dintre prețurile practicate pe această piață și cele aplicate pe piața cu amănuntul a serviciilor de conexiune în bandă largă către clienții finali să nu fie suficientă pentru a acoperi costurile specifice pe care această întreprindere trebuie să le suporte pentru a avea acces la această din urmă piață.

113 La aprecierea caracterului abuziv al unei asemenea practici, trebuie luate în considerare toate împrejurările fiecărui caz specific. În special,

— este necesar în principiu să se ia în considerare cu prioritate prețurile și costurile întreprinderii în cauză pe piața serviciilor cu amănuntul. Numai în cazul în care, ținând seama de împrejurări, nu este posibil să se facă referire la aceste prețuri și costuri, trebuie să se examineze cele ale concurenților pe aceeași piață și

— este necesar să se demonstreze că, ținând seama în special de caracterul indispensabil al produsului cu ridicata, această practică produce un efect anticoncurențial cel puțin potențial pe piața cu amănuntul, fără ca acest lucru să se justifice în niciun fel din punct de vedere economic.

114 În scopul unei asemenea aprecieri, nu sunt, în principiu, pertinente:

— lipsa oricărei obligații legale a întreprinderii în cauză de a furniza pe piața cu ridicata pe care aceasta deține o poziție dominantă produsele ADSL destinate revânzării;

— nivelul de dominare pe care această întreprindere îl deține pe piața menționată;

— împrejurarea că respectiva întreprindere nu deține o poziție dominantă și pe piața cu amănuntul a serviciilor de conexiune în bandă largă către clienții finali;

— împrejurarea că o asemenea practică tarifară se aplică unor clienți noi sau unor clienți existenți ai întreprinderii în cauză;

— imposibilitatea întreprinderii dominante de a recupera eventualele pierderi pe care le-ar putea determina punerea în aplicare a unei asemenea practici tarifare și nici

— gradul de dezvoltare a pieței vizate și introducerea pe acestea a unei noi tehnologii care necesită investiții foarte importante.

Cu privire la cheltuielile de judecată

115 Întrucât, în privința părților din acțiunea principală, procedura are caracterul unui incident survenit la instanța de trimitere, este de competența acesteia să se pronunțe cu privire la cheltuielile de judecată. Cheltuielile efectuate pentru a prezenta observații Curții, altele decât cele ale părților menționate, nu pot face obiectul unei rambursări.

Pentru aceste motive, Curtea (Camera întâi) declară:

În lipsa oricărei justificări obiective, poate constitui un abuz în sensul articolului 102 TFUE faptul că o întreprindere integrată vertical care deține o poziție dominantă pe piața cu ridicata a produselor privind liniile de abonat digitale asimetrice destinate revânzării aplică o practică tarifară care face ca diferența dintre prețurile practicate pe această piață și cele aplicate pe piața cu amănuntul a serviciilor de conexiune în bandă largă către clienții finali să nu fie suficientă pentru a acoperi costurile specifice pe care această întreprindere trebuie să le suporte pentru a avea acces la această din urmă piață.

La aprecierea caracterului abuziv al unei asemenea practici, trebuie luate în considerare toate împrejurările fiecărui caz specific. În special,

— **este necesar în principiu să se ia în considerare cu prioritate prețurile și costurile întreprinderii în cauză pe piața serviciilor cu amănuntul. Numai în cazul în care, ținând seama de împrejurări, nu este posibil să se facă referire la aceste prețuri și costuri, trebuie să se examineze cele ale concurenților pe aceeași piață și**

— **este necesar să se demonstreze că, ținând seama în special de caracterul indispensabil al produsului cu ridicata, această practică produce un efect anticoncurențial cel puțin potențial pe piața cu amănuntul, fără ca acest lucru să se justifice în niciun fel din punct de vedere economic.**

În scopul unei asemenea aprecieri, nu sunt, în principiu, pertinente:

— **lipsa oricărei obligații legale a întreprinderii în cauză de a furniza pe piața cu ridicata pe care aceasta deține o poziție dominantă produsele privind liniile de abonat digitale asimetrice destinate revânzării;**

— **nivelul de dominare pe care această întreprindere îl deține pe piața menționată;**

— **împrejurarea că respectiva întreprindere nu deține o poziție dominantă și pe piața cu amănuntul a serviciilor de conexiune în bandă largă către clienții finali;**

— **împrejurarea că o asemenea practică tarifară se aplică unor clienți noi sau unor clienți existenți ai întreprinderii în cauză;**

— **imposibilitatea întreprinderii dominante de a recupera eventualele pierderi pe care le-ar putea determina punerea în aplicare a unei asemenea practici tarifare și nici**

— **gradul de dezvoltare a pieței vizate și introducerea pe acestea a unei noi tehnologii care necesită investiții foarte importante.**

Semnături